

ISTIORA VA RAMZIY OBRAZLARNING BADIY TALQINI

A. Zaxadullayev

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20475246>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Mirza Kenjabekning "Xushxabar" to'plamidagi poetik san'atlarning badiiy-estetik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda istiora, talmeh, tazod va takror san'atlarining she'riy matndagi o'rni hamda ularning ma'naviy-falsafiy mazmuni ifodalashdagi ahamiyati yoritilgan. Shoir poetikasida nur, zulmat, yo'l, qalb kabi ramziy obrazlarning tasavvufiy va diniy-ma'rifiy mazmun bilan uyg'unlashuvi ko'rsatib berilgan.

Shuningdek, Qur'oniylar qissalar va sharq mumtoz adabiyoti bilan bog'liq talmehlarning she'rlarning badiiy ta'sirchanligini oshirishdagi o'rni ochib beriladi. Maqolada tazod va takror san'atlari orqali inson qalbidagi ruhiy kurashlar, imon, muhabbat va komillik g'oyalarning ifodalanishi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijasida "Xushxabar" to'plamidagi poetik vositalar tizimi shoirning yuksak badiiy mahoratini namoyon etishi hamda zamonaviy o'zbek she'riyatining ma'naviy-estetik taraqqiyotida muhim o'rin tutishi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Poetik san'atlar, istiora, talmeh, tazod, takror, ramziy obraz, tasavvuf, Qur'oniylar talmeh, ma'naviy-ma'rifiy she'riyat, poetika, zamonaviy o'zbek she'riyati, badiiy-estetik tafakkur.

Abstract. This article analyzes the artistic and aesthetic features of poetic devices in the collection "Xushxabar" by Mirza Kenjabek. The study examines the role of metaphor, allusion, antithesis, and repetition in poetic texts, as well as their significance in expressing spiritual and philosophical meanings. The article highlights the harmony of symbolic images such as light, darkness, path, and heart with mystical and religious-educational ideas in the poet's poetics. It also reveals the importance of Qur'anic narratives and allusions related to classical Eastern literature in enhancing the artistic expressiveness of the poems. Through the use of antithesis and repetition, the article analyzes the expression of spiritual struggles, faith, love, and perfection in the human soul. The research concludes that the system of poetic devices in the collection "Xushxabar" demonstrates the poet's high artistic mastery and occupies an important place in the spiritual and aesthetic development of modern Uzbek poetry.

Keywords: Poetic devices, metaphor, allusion, antithesis, repetition, symbolic image, mysticism, Qur'anic allusion, spiritual-enlightenment poetry, poetics, modern Uzbek poetry, artistic-aesthetic thinking.

Istiora o'zbek she'riyatida keng qo'llaniladigan poetik vositalardan biri bo'lib, unda biror predmet yoki hodisa nomi boshqa bir tushunchaga ko'chma ma'noda qo'llanadi. Mirza Kenjabek ijodida istiora san'ati muhim badiiy-estetik vazifa bajaradi.

Ayniqsa, Xushxabar to'plamidagi she'rlarda ushbu san'at yordamida ruhiy holatlar, ma'naviy kechinmalar hamda ilohiy-falsafiy qarashlar chuqur poetik shaklda ifodalangan.

Mirza Kenjabek she'riyatida istioralar ko'pincha ramziy obrazlar bilan uyg'unlashadi. Shoir mavhum tushunchalarni aniq va ta'sirchan obrazlar orqali tasvirlashga intiladi. Masalan, "nur" obrazi imon, haqiqat va ma'naviy poklik ramzi sifatida qo'llansa, "zulmat" jaholat, gunoh va ruhiy bo'shliq timsolini anglatadi. Bunday ramziy ifodalar she'rlarning falsafiy qatlamini boyitib, o'quvchini mushohada yuritishga undaydi. Shoirning poetik tafakkurida "yo'l" obrazi ham muhim ramziy ma'no kasb etadi. U ko'pincha insonning hayot yo'li, haqiqat sari intilishi yoki ma'naviy kamolotga erishish timsoli sifatida talqin qilinadi.

Bu kabi obrazlar tasavvufiy adabiyotdagi an'anaviy ramzlar bilan hamohang bo'lib, shoir ijodining ma'naviy ildizlarini ko'rsatadi.

Mirza Kenjabek istioralarni qo'llashda sodda va tabiiy uslubni saqlab qoladi. U murakkab badiiy konstruksiyalardan ko'ra, xalqona va ravon poetik ifodalarni afzal ko'radi. Shu sababli uning she'rlaridagi ramziy obrazlar o'quvchi uchun tushunarli va ta'sirchan bo'lib chiqadi.

Masalan, qalbning "uyg'onishi", "muzlagan yurakning erishi" yoki "ruhning qanot yozishi" kabi ifodalar insonning ichki kechinmalarini yorqin tasvirlaydi.

"Xushxabar" to'plamida tabiat bilan bog'liq istioralar ham keng uchraydi. Tong, quyosh, yomg'ir, osmon va shamol kabi timsollar orqali inson ruhiyati hamda ilohiy haqiqat tasvirlanadi.

Ayniqsa, tong obrazi yangi hayot, ruhiy uyg'onish va umid timsoli sifatida tez-tez qo'llanadi. Bu esa shoir poetikasidagi optimistik ruhni kuchaytiradi.

Shoirning ramziy obrazlari diniy-ma'rifiy mazmun bilan ham chambarchas bog'liqdir.

Qur'oniy va tasavvufiy tafakkur ta'sirida shakllangan ayrim istioralar she'rlarning ma'naviy-estetik qimmatini oshiradi. Natijada oddiy poetik tasvir chuqur falsafiy mazmun kasb etadi.

Mirza Kenjabek ijodida istiora san'ati nafaqat badiiy bezak vazifasini bajaradi, balki asarning asosiy g'oyasini ochib beruvchi muhim poetik vosita sifatida xizmat qiladi. Shoir ushbu san'at yordamida inson qalbi, iymon va ma'naviy komillik masalalarini obrazli hamda ta'sirchan tarzda yoritadi.

Demak, Xushxabar to'plamidagi istiora va ramziy obrazlar shoir poetikasining muhim tarkibiy qismini tashkil etadi. Ushbu poetik vositalar orqali asarlarda chuqur ma'naviy-falsafiy mazmun hamda yuksak estetik ta'sir uyg'unlashgan.

Talmeh badiiy adabiyotda tarixiy voqealar, mashhur shaxslar, diniy qissalar yoki adabiy manbalarga ishora qilish orqali ma'no va mazmunni chuqurlashtiruvchi poetik vosita hisoblanadi. Mirza Kenjabek ijodida talmeh san'ati muhim o'rin egallaydi.

Ayniqsa, Xushxabar to'plamidagi she'rlarda Qur'on qissalari, payg'ambarlar hayoti hamda sharq mumtoz adabiyoti bilan bog'liq ishoralar keng uchraydi.

Shoir talmeh san'ati orqali asarlarning ma'naviy-estetik qimmatini oshiradi. U diniy va tarixiy obrazlardan foydalanib, insoniy fazilatlarini ulug'laydi hamda o'quvchini ezgulikka chorlaydi. Masalan, ayrim she'rlarda Yusuf va Ya'qub obrazlariga murojaat qilinishi sabr, hijron va sadoqat g'oyalarini ifodalashga xizmat qiladi. Bu kabi talmehlar she'rning mazmunini yanada chuqurlashtirib, o'quvchida kengroq mushohada uyg'otadi.

Mirza Kenjabek ijodida Qur'oniy talmehlar alohida ahamiyatga ega. Shoir payg'ambarlar hayoti bilan bog'liq voqealarni to'g'ridan-to'g'ri bayon qilmaydi, balki ular orqali ma'naviy-falsafiy xulosalar chiqaradi. Natijada she'rlar diniy-ma'rifiy ruh bilan sug'oriladi. Masalan, Nuh obrazi sabr va matonat ramzi sifatida, Yusuf obrazi esa go'zallik va poklik timsoli sifatida poetik ma'no kasb etadi.

Talmeh san'ati shoirning tasavvufiy qarashlarini ifodalashda ham muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Ayrim she'rlarda mumtoz sharq adabiyoti an'analari xos bo'lgan majoziy ishq va ilohiy muhabbat talqinlari uchraydi. Bu esa Mirza Kenjabek poetikasining Alisher Navoiy, Ahmad Yassaviy singari mumtoz ijodkorlar an'analari bilan bog'liqligini ko'rsatadi.

Shoir talmehlarni qo'llashda ortiqcha murakkablikka berilmaydi. Ishtirok etayotgan tarixiy yoki diniy obrazlar she'rning umumiy ruhiga tabiiy singdiriladi. Shu sababli talmehlar sun'iy poetik bezak emas, balki mazmunni boyituvchi muhim badiiy vosita sifatida namoyon bo'ladi.

“Xushxabar” to‘plamidagi talmehlarning yana bir muhim jihati — ularning tarbiyaviy ahamiyatga egaligidir. Shoir diniy va tarixiy timsollar orqali insonni sabrli bo‘lishga, qalb pokligini saqlashga, mehr-oqibat va ezgulikka intilishga da’vat etadi. Bu esa asarlarning ma’rifiy mohiyatini kuchaytiradi.

Umuman olganda, “Xushxabar” to‘plamida talmeh san’ati muhim poetik vositalardan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Shoir ushbu san’at yordamida diniy-ma’naviy g‘oyalarni chuqur falsafiy va estetik ruhda ifodalashga erishgan. Natijada she’rlarning mazmun doirasi kengayib, badiiy ta’sirchanligi yanada ortgan.

Mirza Kenjabek ijodida tazod va takror san’atlari muhim poetik vositalardan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, Xushxabar to‘plamidagi she’rlarda ushbu san’atlar orqali ruhiy kechinmalar, falsafiy qarashlar hamda ma’naviy g‘oyalar ta’sirchan shaklda ifodalangan. Shoir qarama-qarshi tushunchalarni o‘zaro qiyoslash va muayyan so‘zlarni takrorlash orqali she’rlarning emotsional kuchini oshirishga erishadi.

Tazod san’ati qarama-qarshi ma’nodagi tushunchalarni yonma-yon qo‘llash orqali poetik ta’sir hosil qiluvchi badiiy vosita hisoblanadi. Mirza Kenjabek she’riyatida nur va zulmat, yaxshilik va yomonlik, iymon va jaholat, poklik va gunoh kabi tushunchalar tez-tez qarama-qarshi qo‘yiladi. Ushbu tazodlar orqali shoir inson hayotidagi ma’naviy kurashlarni tasvirlaydi.

Shoir poetikasida “nur” va “zulmat” obrazlari alohida o‘rin tutadi. Nur ko‘pincha iymon, haqiqat va ruhiy poklik timsoli sifatida talqin qilinsa, zulmat jaholat, gunoh va ma’naviy tanazzul ramzi sifatida ifodalanadi. Bu qarama-qarshilik she’rlarning falsafiy mazmunini chuqurlashtirib, o‘quvchini ezgulik va komillik sari chorlaydi.

Tazod san’ati inson ruhiy holatini ochib berishda ham muhim vazifa bajaradi. Shoir ayrim she’rlarida qalbdagi umid va tushkunlik, muhabbat va hijron, ishonch va iztirob kabi qarama-qarshi kechinmalarni birgalikda tasvirlaydi. Natijada she’rlarda kuchli drammatizm va hissiy ta’sir yuzaga keladi.

Mirza Kenjabek ijodida takror san’ati ham poetik mazmunni kuchaytiruvchi vosita sifatida qo‘llanadi. Shoir ayrim so‘z yoki iboralarni qayta-qayta ishlatish orqali she’rning asosiy g‘oyasini ta’kidlaydi hamda ritmik ohang hosil qiladi. Ayniqsa, “nur”, “qalb”, “muhabbat”, “Alloh” kabi so‘zlarning takrorlanishi she’rlarning ruhiy ta’sirchanligini oshiradi.

Takror san’ati shoir she’rlariga musiqiylik bag‘ishlaydi. Muayyan so‘zlarning muntazam qaytarilishi natijasida she’rda ichki ohang va ritm yuzaga keladi. Bu esa o‘quvchining she’r mazmunini chuqurroq his qilishiga yordam beradi. Ayrim hollarda takror zikr ohangini eslatib, asarning diniy-ma’rifiy ruhini yanada kuchaytiradi.

Shoir takrorlardan foydalanishda me’yorni saqlaydi. Takrorlar sun’iy emas, balki poetik mazmun talabidan kelib chiqib qo‘llanadi. Natijada ular badiiy bezak emas, balki she’rning g‘oyaviy-estetik tizimini mustahkamlovchi vositaga aylanadi.

Umuman olganda, Xushxabar to‘plamida tazod va takror san’atlari muhim poetik vazifa bajaradi. Ushbu badiiy vositalar yordamida shoir inson qalbidagi ruhiy kurashlarni, ma’naviy izlanishlarni hamda ezgulik va komillik g‘oyalarini chuqur falsafiy va estetik ruhda ifodalashga erishgan.

Mirza Kenjabek ijodi zamonaviy o‘zbek adabiyotida ma’naviy-ma’rifiy yo‘nalishning rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Shoirning she’riyati inson qalbi, ruhiy poklanish, ezgulik, muhabbat va iymon kabi umuminsoniy qadriyatlarni yuksak badiiy mahorat bilan tasvirlagani bilan ahamiyatlidir. Ayniqsa, Xushxabar to‘plami shoir poetikasining badiiy-estetik imkoniyatlarini yorqin namoyon etuvchi muhim asarlardan biri hisoblanadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, to'plamdagi she'rlarning badiiy mukammalligini ta'minlovchi asosiy omillardan biri — poetik san'atlarning keng va o'rinli qo'llanganidir. Shoir tashbeh san'ati orqali ruhiy kechinmalar va ma'naviy tushunchalarni obrazli tarzda ifodalagan bo'lsa, istiora va ramziy obrazlar yordamida falsafiy mazmuni chuqurlashtirgan. Talmeh san'ati esa asarlarning diniy-ma'rifiy ruhini kuchaytirib, ularni sharq mumtoz adabiyoti an'analari bilan bog'lagan.

Shuningdek, tazod va takror san'atlari she'rlarning emotsional ta'sirchanligini oshirishda muhim poetik vosita sifatida xizmat qilgan. Qarama-qarshi tushunchalarning qo'llanishi inson qalbidagi ruhiy kurashlarni ta'sirchan ochib bergan bo'lsa, takrorlar she'rlarga musiqiylik va ichki ritm bag'ishlagan.

Mirza Kenjabek poetikasining yana bir muhim jihati — undagi samimiylik va xalqona ifoda uslubidir. Shoir murakkab falsafiy hamda diniy g'oyalarni sodda va ravon tilda bayon qilishga erishgan. Shu sababli uning she'rlari keng kitobxonlar ommasi uchun tushunarli va ta'sirchan bo'lib qolmoqda.

Demak, Xushxabar nafaqat diniy-ma'rifiy ruhdagi she'riy to'plam, balki yuksak badiiy-estetik qimmatga ega bo'lgan poetik asar hamdir. Undagi badiiy san'atlar tizimi shoirning yuksak poetik mahoratini namoyon etadi hamda o'zbek zamonaviy she'riyatining taraqqiyotida muhim o'rin egallaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Davlatov O. Alisher Navoiy she'riyatida Qur'on oyatlari va hadislarining badiiy talqini. Filol. fan. fal. dok. diss. -Samarqand, 2017.
2. Dilmurod Quronov. Adabiyot nazariyasi asoslari. -Toshkent. "Akademnashr", 2018.
3. Ernazarova G. Hozirgi o'zbek she'riyatining meditatif tabiati. Fil. fan. dok. dis. - Toshkent, 2020.
4. Mirzo Kenjabek. Xushxabar. -Toshkent, 2018.